

Lenkų padėtis ir laikysena vokiečių okupacijos metu

Lenkijos gyventojų, tiek į III Reichą įjungtose teritorijose, tiek ir Generalinėje Gubernijoje (Generalnym Gubernatorstwie), padėtis nuo pirmųjų karo dienų buvo labai bloga. Okupantų vokiečių politika pirmiausia buvo likviduoti lenkų tautos intelektualų ir valdžios elitą, po to pavergti, maksimaliai išnaudoti ir germanizuoti lenkų visuomenę. Teroras buvo visuotinis. Egzekucijos, iškeldinimai, areštai, siuntimai į stovyklas, gaudynės gatvėse karo metų lenkams buvo tapę nuolatiniu kasdienio gyvenimo elementu..

Okupantų vokiečių politika pirmiausia buvo likviduoti lenkų tautos intelektualinį ir valdžios elitą, po to pavergti, maksimaliai išnaudoti ir germanizuoti lenkų visuomenę. Teroras buvo visuotinis.

Miestuose buvo pradėtas normuoti maistas – maisto paskirstymas per korteles užtikrindavo tik trečdalį žmogaus dienos mitybos poreikio. Kaimuose buvo įvestos prievartinės privalomų pristatyti žemės ūkio produktų kvotos (už jų nevykdymą grėsė žiaurios represijos, įskaitant ir mirties bausmę). Realios pinigų vertės sumažėjimas ir įsidarbinimo problemos tapo daugumos lenkų skurdo ir negalėjimo apsirūpinti reikalingiausiais maisto produktais priežastimi. Be to, okupantai apribojo sveikatos apsaugos prieinamumą. Dramatiškai sumažėjo gimimų procentas, gerokai padaugėjo sergamumas užkrečiamosiomis ligomis. Daug lenkų buvo išsiųsti prievartiniams darbams į III Reichą, o dalis lenkų vaikų germanizuoti.

Prijungtose prie Reicho teritorijose buvo visiškai likviduotas lenkų švietimas, uždrausta vartoti lenkų kalbą.

Karo metais lenkai praktiškai neteko galimybės mokytis. Prijungtose prie Reicho teritorijose buvo visiškai likviduotas lenkų švietimas, uždrausta vartoti lenkų kalbą. Pradinis mokslas (suprantama, vokiečių kalba) tapo prieinamas tik mažai daliai lenkų vaikų ir jaunuolių. Generalinėje Gubernijoje buvo uždarytos vidurinės ir aukštosios mokyklos, paliktos tik pradinės ir kai kurios amatų mokyklos. Taip pat uždarytos dauguma lenkų kultūros, meno ir mokslų įstaigų, o jų sukaupti rinkiniai, dažnai unikalūs, sunaikinti arba išgrobstyti. Likviduotos buvo ir lenkų ūkio, sporto bei dauguma savivaldos institucijų.

Vokietijos okupuoti lenkai nesusitaikė su nepriklausomybės praradimu. Jau 1939 m. rugsėjo pabaigoje gimė Lenkijos pergalės tarnyba (Służba Zwycięstw Polski) – pirmoji ginkluota konspiracinė organizacija, kurios tikslas buvo tęsti kovą su okupantais vokiečiais. Greitai radosi kiti judėjimai, daugiausiai gimę iš prieškarinio politinių, karinių judėjimų ar veteranų organizacijų ir jų pagrindu kūrė savo struktūras. 1939 m. gruodį LPT buvo pervadinta į Ginkluotos kovos sąjungą, o ši 1942 m. pradžioje – į Nacionalinę Armiją (Armia Krajowa), iš esmės sėkmingai sujungusią iki tol pavieniui veikusias slaptas organizacijas. Geriausiais laikais Nacionalinė Armija turėjo apie 380 tūkstančių narių; tai buvo gausiausia ir geriausiai organizuota pagrindinio kariuomenės okupuotoje Europoje, turėjusi netgi savo ginklų gamybos įmonių. Be Nacionalinės Armijos, dar veikė ir Liaudies ginkluotosios pajėgos (Narodowe Siły Zbrojne), Valstiečių batalionai (Bataliony Chłopskie) ir Liaudies Gvardija, vėliau pavadinta Liaudies Armija (Gwardia (Armia) Ludowa), ir kt.

Lenkų laikysena vokiečių okupacijos metais buvo įvairi, pradedant ginkluota kova su okupantais, aktyviu (pvz., slaptas mokymas, pagalba bėgliams) ir pasyviu pasipriešinimu (pvz., vokiečių įsakymų boikotas), tęsiant prievartiniu (kad ir geležinkelininkų ar valstiečių) ir savanorišku (Reicho darbų savanoriai) bendradarbiavimu, prisitaikymu prie okupacijos realijų (pvz., dalyvavimas civilinėje administracijoje), kolaboravimu (okupantų leidžiamų laikraščių lenkų kalba redaktoriai ir žurnalistai), baigiant išdavystėmis (Gestapo informatoriai). Tačiau reikėtų pabrėžti, kad neigiama laikysena buvo išimtinai individuali. Lenkų vadovybė tiek šalyje, tiek ir emigracijoje kategoriškai atmetė galimybę bendradarbiauti su okupantais.

Geriausiais savo laikais Nacionalinė Armija turėjo apie 380 tūkstančių narių; tai buvo gausiausia ir geriausiai organizuota pagrindinio kariuomenės okupuotoje Europoje, turėjusi netgi savo ginklų gamybos įmonių.

Atskirai reikėtų paminėti lenkų santykį su žydų naikinimu karo metu. Tarpukariu Lenkija buvo gausiausiai žydų gyvenama valstybė Europoje. Manoma, kad 1939 m. rugsėjo 1 d. Lenkijoje gyveno apie 3,47 mln žydų, jie sudarė apie 10% Lenkijos piliečių. II Pasaulinis karas, ypač 1942–1944 metai, buvo oraganizuoto, dideliu mastu vykdyto žydų tautybės gyventojų naikinimo laikas, didele dalimi tai vyko okupuotose lenkų žemėse. Lenkai tapo žydų tautos tragedijos liudininkais ir jos atžvilgiu užėmė skirtingas pozicijas – vieni galbėjo žydus rizikuodami savo gyvybe, kiti padėjo jiems už užmokestį, treči buvo abejingi, galiausiai buvo tokių, kurie šantažu, skundimais ar tiesiog žmogžudystėmis stengėsi praturtėti ar išgyventi. Tokio elgesio įvertinimas, šios problemos matymas tikromis proporcijomis iki šiol yra bene daugiausiai kontroversijų ir emocijų keliantis klausimas šiuolaikiniame istoriniame diskurse apie XX amžiaus lenkų ir žydų santykius.

Lenkų pagalba žydams paprastai būdavo vienos iš dviejų formų: arba organizuota, daugiausiai teikiama 1942 m. įkurtos Pagalbos žydams tarybos (Rada Pomocy Żydów), dar vadinamos „Żegota“, arba individuali. Pagalbos žydams taryba išvien su pagrindinėmis lenkų civilinės valdžios struktūromis stengėsi organizuoti pagalbą žydams visos šalies mastu. Savo veiklos rėmuose „Żegota“ tiekė materialinius išteklius, vaistus ir maistą (radosi netgi specialios grupės, pergabendavusios tą pagalbą į getus), organizavo pastogę ir padirbtus dokumentus besislapstantiems žydams. Pačioje Varšuvoje „Żegota“ rūpinosi 4 tūkstančiais asmenų, iš jų – keliais šimtais žydų vaikų. Prie pagalbos žydams aktyviai prisijungė kai kurie katalikų bažnyčios atstovai – pavyzdžiui, dalis žydų surado prieglobstį vienuolynuose, kitiems buvo išduoti netikri krikšto pažymėjimai.

Lenkų vadovybė, tiek esanti šalyje, tiek emigracijoje kategoriškai atmetė galimybę bendradarbiauti su okupantais

Lenkija buvo viena iš keleto okupuotos Europos valstybių, kuriose už pagalbą žydams oficialiai grėsė mirties bausmė. Be to, ši bausmė grėsė ne tik aktyviai žydams padėjusiems žmonėms (juos slėpusiems, pervežusiems arba tiekusiems maistą), bet ir tiems, kurie, žinodami jų slėpimosi vietas, neinformavo vokiečių valdžios. Tokiais atvejais neretai būdavo taikoma vadinamoji kolektyvinė atsakomybė – bausmė ištikdavo ne tik žydams padėjusį žmogų, bet ir jo šeimą ar kaimynus. Tuo didesnio dėmesio nusipelno faktas, kad iš esmės svarbiausią vaidmenį gelbstint žydus suvaidino visa minia paprastų, dažnai likusių anonimais žmonių, kurie vadovaudamiesi sąžine ėmėsi rizikos padėti žydams. Vertėtų priminti, kad būtent lenkų yra daugiausiai tarp Pasaulio teisuolio medalių gavusių žmonių (apie 6 tūkstančiai). Dabartiniais vertinimais apie 2,9 mln–3 mln Lenkijos žydų tapo Holokausto aukomis, o 30-35 tūkstančiai buvo išgelbėti

Visuotinio žydų naikinimo akivaizdoje okupuotoje Lenkijoje vis dėlto neišnyko prietarai apie žydus, dar prieš karą paplitę kai kuriuose lenkų visuomenės sluoksniuose. Tokias priešiškas nuostatas okupantai stengėsi sumaniai kurstyti, naudodamiesi ne tik plačiai skleidžiama antižydiška propaganda, bet ir konstruodami skatinimo už pagalbą gaudant bėgančius ar besislapstančius žydus sistemą. Dalis lenkų už žydų slėpimą reikalavo išpirkos (šnekamojoje kalboje tuos, kurie iš žydų ar jiems padedančių lenkų reikalavo atlygio mainais už tai, kad nebus įskųsti, vadino „šmalcovnikais“) arba įduodavo juos Gestapui. Yra užfiksuota ir besislapstančių ar pabėgusių žydų nužudymų, dažniausiai baiminantis, kad juos aptiks vokiečių valdžia ar nepalankūs kaimynai, o kartais ir siekiant pasipelnyti. Lenkijos pagrindžio vyriausybė visus tokius veiksmus traktavo kaip kolaboravimo (išdavystės) apraiškas ir griežtai už juos baudė

II Pasaulinis karas, ypač 1942–1944 metai, buvo organizuoto, dideliu mastu vykdyto žydų tautybės gyventojų naikinimo laikas, didele dalimi tai vyko okupuotose lenkų žemėse.

Pasauline sensacija, be ginkluoto pogrindžio, tapo ir konspiracinių, neįprastai išvystytų civilinės valdžios struktūrų sukūrimas. Aukščiausiu jos atstovu okupuotoje Varšuvoje buvo šalies Vyriausybės delegatas, pripažinęs Lenkijos karo meto Vyriausybės emigracijoje Londone valdžią. Veikė pagrindinė administracija (kaip ir taikos metu - su departamentais, atsakingais už įvairias viešojo gyvenimo sritis), teismų sistema, buvo leidžiami pagrindiniai žurnalai ir knygos, suorganizuota slaptos švietimo sistema. Karinės ir civilinės struktūros okupuotoje šalyje sudarė Pogrindinę Lenkijos valstybę, kurios vokiečiai taip ir nesugebėjo sunaikinti.

Vertėtų priminti, kad būtent lenkų yra daugiausiai tarp Pasaulio teisuolio medalių gavusių žmonių (apie 6 tūkstančiai). Dabartiniais vertinimais apie 2,9 mln–3 mln Lenkijos žydų tapo Holokausto aukomis, o 30-35 tūkstančiai buvo išgelbėti.

Prie Reicho prijungtose lenkų žemėse okupantai bandė plėsti germanizacijos politiką, be kita ko, įvesdami Vokiečių tautų sąrašą (Deutsche Volksliste). Sąraše tų vietovių gyventojai buvo padalinti į keturias grupes. Dviem pirmosioms buvo priskiriami etniniai vokiečiai, pripažįstantys savo vokišką kilmę ir aktyviai veikią Vokietijos naudai. Likusias dvi sudarė lenkai, vokiečių valdžios pripažinti tinkamais germanizuoti. Dėl stipraus okupantų spaudimo (ypač Aukštutiniam Šlionske ir Pamaryje) ir gausybės už atsisakymą gresiančių represijų gana didelis procentas lenkų apsisprendė priimti NLN, o tai beveik visuomet reiškė šaukimą tarnauti Vermachte ar prievartinę tarnybą kituose militarizuotuose vokiečių daliniuose.

Janas Daniliukas (Jan Daniluk)

Arturas Greizeris (Arthur Greiser) – Reicho vietininkas Vartos kraštui; (BArch)

Hansas Frankas (Hans Frank)– okupuotų (neprijungtų prie Reicho) Lenkijos žemių generalinis gubernatorius; (IPN)

Fricas Brachtas (Fritz Bracht) - Gurny Šlionsko provincijos prezidentas; (IPN)

Vermachto dalinių maršas Varšuvos gatvėmis; 1939 m. spalio 1 d. (IPN)

Vokiečiai Krokovoje griauna paminklą Adomui Mickevičiui, vienam žymiausių lenkų poetų; 1940 m. rugpjūčio 17 d. (IPN)

Lenkų iškeldinimas; Lodzė, 1940 m. (IPN)

Vokiečių ir sovietų kareiviai per parada, turėjusį būti vokiečių ir sovietų karių brolybės simboliu; Bžeščius prie Bugo, 1939 m. rugsėjo 22 d. (IPN)

Varšuva po vokiečių bombardavimų – Gzybovskio aikštė su charakteringais Visų Šventųjų bažnyčios bokštais; 1939 m. rugsėjis (IPN)

Albertas Forsteris (Albert Forster) – Reicho vietininkas Gdansko ir Vakarų Prūsijos regionui; (IPN)

SS ir policijos dalinių paradas pirmųjų Generalinės Gubernijos gyvavimo metinių proga; Krokava, 1940 m. spalio 25 d. (BArch)

Vokiečių kareiviai nuima lenkų herbą nuo vienos iš Gdynės įstaigų; 1939 m. rugsėjis (BArch).

Erichas Kochas (Erich Koch) – Rytų Prūsijos provincijos prezidentas; (BArch)

Galerija
